

6. Закон України «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна» від 21 жовтня 2010 р. №2623-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/annot/2623-17>.

7. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р. №93/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=93/96-%E2%F0&print=1>.

8. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16 липня 1999 р. №991-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.

9. Закон України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» від 17 лютого 2000 р. №1457-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1457-14>.

10. Роз'яснення Міністерства юстиції України «Інвестиційне законодавство: стан, проблеми, перспективи» від 8 травня 2012 р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0015323-12>.

11. Юлдашев О.Х. Міжнародне приватне право: Теоретичні та прикладні аспекти / О.Х. Юлдашев. – К.: МАУП, 2004. – 576 с.

ІНВЕСТИЦІЇ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ, ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Кравець В.В., аспірант

Державний ВНЗ «Національний гірничий університет», Україна

В нових ринкових умовах господарювання соціально-економічний розвиток країни безпосередньо визначається здатністю економіки до якісних та ефективних зрушень. Актуальність такої теми дослідження зумовлена тим, що досі в практиці господарювання України не вироблено ефективного механізму управління інвестиціями в людський капітал, який би відповідав сучасним ринковим перетворенням; управління інвестиціями в людський капітал не сформовано у цілісну систему, теоретико-методологічні підходи до формування системи управління інвестиціями у людський капітал не охоплюють комплекс проблем, пов'язаних з управлінням конкурентоздатністю людського капіталу і розвитку інтелектуального потенціалу.

На сучасному етапі розвитку науки все більше уваги приділяється дослідженню економіки, що ґрунтується на новітніх інформаційно-комунікаційних технологіях, системі безперервного навчання та визначає розвиток країни серед інших держав світу. Саме знання набувають вирішального значення та стають джерелом багатства, а здатність їх накопичувати та застосовувати виступає головним чинником інноваційного розвитку та конкурентоспроможності країни.

Людський капітал виступає необхідною умовою становлення економіки знань, а продукування знань та ідей є основою економічної безпеки. Освіта, виховання, здоров'я, розвиток творчих здібностей виступають чинниками формування якісного людського капіталу, що забезпечить у майбутньому високий рівень особистого та суспільного доходу, мультиплікативного макроекономічного ефекту.

За даними експертів Світового банку економіка знань складається з чотирьох основних елементів [2]:

- освіта та навчання, що характеризують наявність освіченого та професійно підготовленого населення, здатного до продукування, розподілу та використання знань;
- динамічна інноваційна інфраструктура, характеризується наявністю інформаційних та комунікаційних технологій, здатних забезпечити поширення та обробку інформації;
- економічні стимули та правовий режим, – економічне середовище, що сприяє вільному руху знань, їх впровадженню та розвитку підприємництва;

– інноваційні системи – мережа дослідних центрів, вищих навчальних закладів, приватних фірм та організацій, що займаються продукуванням нових знань та їх застосуванням.

Інтелектуальний, освітній, культурно-психологічний потенціал, здоров'я є ключовими елементами розвитку людського капіталу та становлення економіки знань, а розробка та реалізація широкомасштабної довгострокової стратегії модернізації системи освіти, науки та охорони здоров'я, соціального захисту та забезпечення наближення її до якості стандартів ЄС, потреб внутрішнього розвитку держави та суспільства стає базовою передумовою відтворення, нагромадження і примноження людського капіталу в Україні.

Розвиток економіки знань характеризується домінуванням людського капіталу над іншими видами капіталу, яке особливо виділяється у країнах з високим рівнем доходів, зокрема, у Японії, Швейцарії, Німеччині, США його частка становить 80%. У структурі інвестицій розвинених країн найбільшу частку становлять видатки на освіту, науку, охорону здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення, духовний і фізичний розвиток, тобто видатки на розвиток людського капіталу. В Україні такі видатки щорічно збільшуються, однак, їх величина залишається мізерною в порівнянні з видатками розвинутих країн [1].

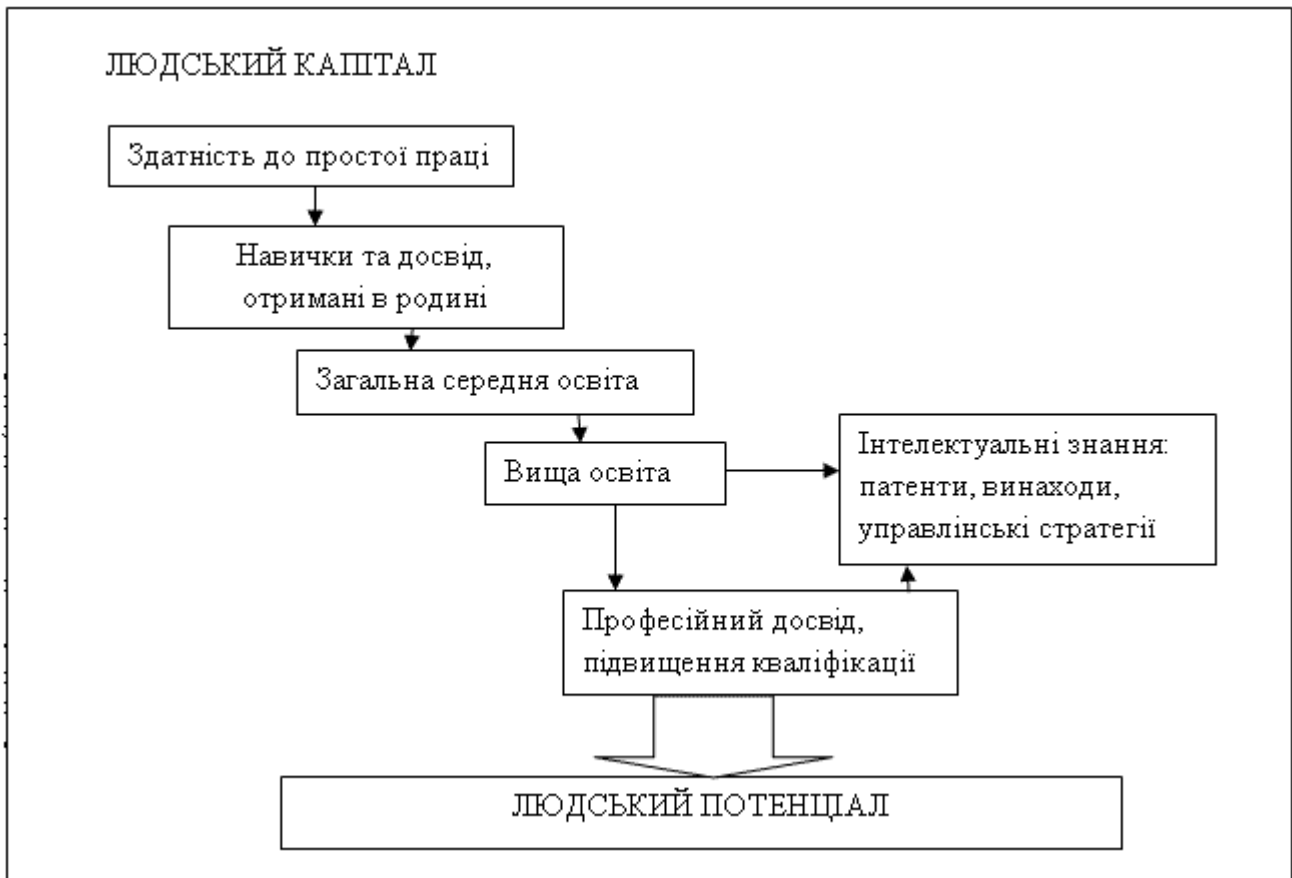

Рис. 1. Взаємозв'язок людського капіталу, інтелектуального капіталу та людського потенціалу

При визначенні людського капіталу особливу увагу слід звернути на сукупність продуктивних здібностей, особистих рис характеру та мотивацій людини, що були сформовані й розвинуті внаслідок певних інвестицій, перебувають в особистій власності індивіда, використовуються ним в економічній діяльності та мають здатність впливати на збільшення власних заробітків, доходів фірм і збільшення національного доходу. Ми вважаємо, що інвестиції в людський капітал варто розглядати через всі види витрат грошових і матеріальних ресурсів, а також витрат часу на формування інтелектуального

потенціалу в майбутньому [3]. Управління інвестиціями в людський капітал є науково обґрунтованим процесом координації людських, матеріальних і грошових ресурсів з метою економічно ефективного формування, накопичення і продуктивного використання людського капіталу задля реалізації цільової спрямованості господарюючих структур на розв'язання соціальних, екологічних та економічних завдань.

Сукупний людський потенціал України формується через поєднання людського та інтелектуального капіталу, що утворюються за рахунок власних вкладень, інвестицій сім'ї, роботодавця, держави, громадських фондів (див. рис. 1) [3].

Об'єктивною умовою збільшення інвестицій у людський капітал є підвищення рівня доходів населення. Освіта є основою формування людського капіталу, а інвестиції в освіту – джерело майбутнього доходу. В теорії людського капіталу існує думка, що найвища віддача відбувається при вкладенні коштів на перших стадіях навчання: дошкільній, початковій, середній освіті. Освіта відіграє вирішальну роль у розвитку людського капіталу, оскільки попереджає його моральне старіння та стимулює збагачення за рахунок освоєння нових знань, підвищення кваліфікації, умінь відповідно до викликів наукового прогресу. Цими причинами обґрунтовується необхідність формування безперервної системи освіти та регулярного підвищення кваліфікації.

Держава виступає головним інвестором системи освіти, оскільки такі витрати мають суспільно корисну цінність. Вигоду від наявності високоосвічених громадян має не лише окремо взята людина, а й суспільство в цілому. Стаття 61 Закону України «Про освіту» визначає необхідний обсяг бюджетних асигнувань на сферу освіти у розмірі не менш 10% від валового внутрішнього продукту (ВВП). Однак, жодного разу, з моменту набуття незалежності, Україні не вдалося вийти на такий рівень фінансування освіти.

У той же час, така норма законодавства видається завищеною, оскільки у світі є лише декілька країн, які витрачають на освіту більше 10% національного доходу. Це здебільшого невеликі острівні держави, розташовані в Тихому океані або Карибському басейні.

В Західній Європі найбільша частка національного доходу на освіту виділяється скандинавськими країнами. Лідером тут є Данія, яка витрачає на ці цілі 8,5% ВВП. Однак, в абсолютному вираженні найбільше на освіту витрачають Сполучені Штати Америки. За даними Інституту статистики ЮНЕСКО, на США припадає 28% від світових щорічних витрат на освіту, при тому, що в цій країні проживає лише 4% від загальної кількості дітей та молоді у світі.

Слід також зазначити, що в Україні збільшується чисельність працюючої молоді, яка не має ні професії, ні відповідної кваліфікації, а тому може працювати лише на низькооплачуваній та некваліфікованій роботі. За таких умов неможливо вирішувати завдання формування або нарощування людського капіталу, оскільки з такою працею не пов'язується майбутнє, вона не цінується і не вимагає підвищення кваліфікації.

Якщо в Європі, й особливо в скандинавських країнах, роблять акцент на державному фінансуванні системи освіти, то в розвинутих країнах в інших регіонах світу велика частка платної вищої освіти. Так, за даними Організації економічної співпраці й розвитку (ОЕСР), в таких країнах, як США, Японія, Австралія, Ізраїль, приватні кошти складають більше половини усіх джерел фінансування вищої освіти. А в Південній Кореї і Чилі – сягають 75%. У результаті, в цих державах відзначається високий рівень цін на вищу освіту. Згідно з інформацією ОЕСР, в середньому в Європі плата за навчання одного студента складала \$1100, а в США сягала \$5500.

Інвестиції у систему охорони здоров'я також визначаються як інвестиції в розвиток та збереження людського капіталу, адже вони призводять до позитивних результатів і виражаються в збереженні працездатності за рахунок зменшення захворюваності і збільшення продуктивного періоду життя.

Динаміка і структура державних видатків на освіту в Україні за 2009–2011 рр. представлена у табл. 1.

Структура державних видатків на освіту в Україні за 2009–2011 рр.

Рівень освіти	Роки					
	2009		2010		2011	
	млн грн	частка в загальній структурі, %	млн грн	частка в загальній структурі, %	млн грн	частка в загальній структурі, %
Дошкільна освіта	1156,2	20,8	1235,4	21,6	2064,6	25,2
Середня освіта	2625,3	47,2	2536,8	44,4	3402,8	41,4
Професійно-технічна освіта	337,2	6,0	345,7	6,0	624,3	7,6
Вища освіта	968,8	17,4	1115,2	19,5	1494,9	18,2
Інші заклади освіти	473,7	8,6	486,4	8,5	620,8	7,6
Всього	5561,2	100	5719,5	100	8207,4	100

Витрати державного бюджету України на сферу освіти протягом останніх 5 років зросли втричі. Основними витратними статтями бюджету є асигнування на середню освіту (42% всіх витрат), вищу освіту (30%), дошкільну освіту (12%) та професійно-технічне навчання (6%). Близько 4% витрачається на позашкільну освіту й роботу з дітьми, ще 1% – на післядипломну освіту. Лише по 0,5% річних бюджетних асигнувань витрачається на матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів, дослідження і розробки у галузі освіти. При цьому, понад 90% державних інвестицій в галузь освіти спрямовується на утримання – заробітну плату, сплату комунальних послуг, харчування та ін.

Станом на 2010 р. середній норматив бюджетної забезпеченості на одну дитину в дошкільних закладах склав 6,7 тис. грн, на одного учня середньої загальноосвітньої школи – 6,3 тис. грн, тобто близько \$800 на рік. Для порівняння, в середньому по Росії цей показник сягає \$1750, а в Європі – 6,8 тис. Євро на рік.

За даними Держкомстату України в період з 1991 по 2011 р. кількість дошкільних закладів в країні скоротилося з 24,5 тис. до 15,6 тис. Станом на 2010 р. в дитячих садках нараховувалося 1136 тис. місць, а відвідувало їх 1273 тис. дітей. Майже в 50% дитячих садків кількість дітей перевищує кількість місць. При цьому, в 2010 р. лише 56% всіх дітей відвідували дошкільні заклади.

З 2001 по 2011 р. в Україні було закрито 1,9 тис. шкіл, переважна більшість з яких – сільські. Станом на 2010 р. 15% школярів, які навчаються в сільській місцевості, проживають на відстані понад 3 км від найближчої школи. При цьому, транспортом, у т. ч. і завдяки програмі «Шкільний автобус», забезпечені 91% цих дітей.

З 2005 по 2011 р. в Україні скоротилася загальна кількість навчальних закладів всіх рівнів акредитації – з 966 до 854. При цьому також неухильно скорочується і кількість бюджетних місць в них. За цей же період державне замовлення на підготовку спеціалістів у вищих навчальних закладах скоротилося з 351 тис. до 182 тис. Внаслідок цього все більша кількість громадян змушені користуватися платною формою навчання.

Отже, в умовах економіки знань виграє той, хто ефективно використовує наявні навички і перетворює їх у доходи. Саме тому зростає увага до науки, яка перетворюється в продуктивну силу, базис розвитку НТП і зростання на його основі ефективності виробництва. Інвестиції у високотехнологічні галузі забезпечують накопичення потенціалу висококваліфікованих працівників, підвищення їх продуктивності, зниження матеріало- й енергоємності, поліпшення якості продукції. Витрати на наукові дослідження та вищу освіту розглядаються як інвестиції у знання – вирішальний чинник розвитку людського капіталу, економічного прогресу, активізації професійної творчості, поліпшенні життєвих стандартів.

Отже, перехід до суспільства знань вимагає зміни економічної політики, головним напрямком якої стає розвиток людського капіталу. В умовах глобалізації, економіка знань стає найбільш перспективною моделлю соціального та господарського розвитку, що у своїй основі має зростання ролі науки та освіти для суспільного прогресу. Саме тому, головним стратегічним пріоритетом держави стає розвиток людського капіталу за рахунок здійснення інвестицій в освіту, науку, професійну підготовку, охорону здоров'я, що забезпечує у

майбутньому стабільний макроекономічний ефект та здатність швидко реагувати на глобальні виклики. Але до тих пір, поки держава не приймає належних рішень у цьому напрямку, населення повинно інвестувати в професійну підготовку з власних коштів. Сьогодні наявність вищої освіти не є «квитком» до високо- або середньооплачуваної роботи. Більшість фірм та організацій потребують специфічних знань, наявності досвіду та знання іноземних мов. Такі якості не можна повноцінно отримати в університетах, а тому, окрім грошових витрат на отримання вищої освіти, громадянину ще потрібно витратити значну суму грошей на отримання специфічних знань та вивчення іноземних мов, а також 1–5 років на отримання базового досвіду. Так, на даний момент навіть державні підприємства встановлюють умову наявності досвіду, що перебиває приток молодих кадрів, і все це відбувається на фоні зниження державного замовлення. Для більшості громадян, які отримують вищу освіту уперше – такі умови є неприйнятними як з фінансової, так і з точки зору затрат часу.

Згідно з даними дослідження, яке було проведене компанією Research & Branding Group у 2011 р., 63,8% громадян протягом останніх 12 місяців не користувалися ніякими освітніми послугами на платній основі. Серед респондентів, які користувалися платними послугами системи освіти найбільший відсоток складають ті, хто сплачував послуги середньої школи – 11,3%. Також досить велика кількість опитаних громадян витрачали свої кошти на послуги, пов'язані з отриманням вищої освіти. Так, 8,4% респондентів протягом останнього року сплачували отримання першої вищої освіти, ще 2,8% витратилися на підготовку до вступу до університету і пов'язані з цим послуги репетитора. Крім того, 1,1% сплачували послуги по отриманню другої вищої освіти, вченого ступня або ступеня МВА. Досить популярними були витрати, пов'язані з проходженням курсів іноземних мов (2,7% від загальної кількості респондентів), курсів управління автомобілем (1,8%) та отриманням різних послуг з підвищення професійної кваліфікації (1,5%). За даними того ж дослідження, 37,1% респондентів протягом останнього року витратили на освітні послуги близько 1,5 тис. грн. 22,7% опитаних громадян оцінили свої витрати у 2–2,5 тис. грн. 26,1% респондентів витратили на платні послуги системи освіти від 3 до 6 тис. грн. Нарешті, лише 14,1% змогли виділити на ці цілі суму, яка перевищує 7 тис. грн. [4].

Така тенденція ще раз підтверджує тезу про те, що держава повинна більше інвестувати в ефективний розвиток людського капіталу. Приведені у цій статті дані свідчать про те, що держава з кожним роком збільшує обсяги інвестування в освіту, але чомусь з кожним роком державне замовлення зменшується, а середня ціна на освітні послуги для пересічних громадян зростає непропорційно зростанню середньої заробітної плати. Це свідчить про неефективність інвестицій у освіту та неефективність освітньої системи загалом. Тому нинішня система освіти в Україні потребує кардинальних реформ у напрямку державних інвестицій в освіту, підведення українських стандартів освіти до європейських, сприяння створенню позитивного сприйняття вищої освіти як кроку в індивідуальному розвитку, а не як «необхідного мінімуму» для суспільства, та створення сприятливого ринку працевлаштування для нових фахівців. Але в умовах економічної та політичної кризи, яка охопила нашу державу останніми роками, це майже не можливо.

Використані джерела:

1. Дорошенко Л., Магера Н., Юрчишин В. В поисках инвестиционной привлекательности / Л. Дорошенко, Н. Магера, В. Юрчишин // Финансовые риски. – 2012. – № 4. – С.100–107.
2. Добрынин А.И., Дятлов С.А., Цыренова Е.Д. Человеческий капитал в транзитивной экономике: Формирование, оценка, эффективность использования / А.И. Добрынин, С.А. Дятлов, Е.Д. Цыренова. – СПб.: Наука, 2009. – 309с.
3. Левчук О.В. Управління інвестиціями у людський капітал: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03 / О.В. Левчук; Нац. аграрний ун-т. – К., 2008. – 20 с.
4. Маркетингове дослідження R&B Group «Витрати на освіту», 02.03.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rb.com.ua/ukr/marketing/tendency/8324/>.